

Bertsolariak, erromesaldiak eta naufragioak: Klaudio Otaegiren kronika aitzindariak *Euskal-Erria* aldizkarian (1880-1887)

Bersolaris, peregrinaciones y naufragios: las crónicas pioneras de Klaudio Otaegi en la revista *Euskal-Erria* (1880-1887)

Bersolaris, pèlerinages et naufrages: les chroniques pionnières de Klaudio Otaegi dans la revue *Euskal-Erria* (1880-1887)

Bersolaris, pilgrimages and shipwrecks: the pioneering chronicles of Klaudio Otaegi in *Euskal-Erria* magazine (1880-1887)

MURUA URIA, Imanol
UPV/EHUko Kazetaritza Saileko irakasle agregatua
imanol.murua@ehu.eus
DOI: <https://doi.org/10.59866/eia.v2i68.266>

Noiz jaso: 2023-09-19

Noiz onartua: 2023-11-09

Kazetari ere izan zen Klaudio Otaegi olerkari eta itzultzailea (1836-1890). Hondarribian maisu zela, bere bizilekuko gertaerei buruzko sei kronika argitaratu zituen Donostiako *Euskal-Erria* aldizkarian, 1880. eta 1887. urteen artean, euskaraz. Hedabide batean euskaraz argitaratu ziren lehenengo kronikak izan ziren. XIX. mendeko euskal hedabideen azterketa hemerografikoa dago lan honen oinarrian, Otaegiren kronikak lehenengoak izan zirela egiaztatzen duen azterketa, hain zuzen. Testuinguru horretan aztertu dira Otaegiren kronikak, kazetaritza generoen ikuspuntutik.

Gako-hitzak: Klaudio Otaegi, *Euskal-Erria* aldizkaria, kronikak, euskal kazetaritzaren historia, kazetaritza generoak.

El escritor y traductor Claudio Otaegi (1836-1890) fue también periodista. Siendo maestro en Hondarribia, publicó en la revista *Euskal-Erria*, entre 1880 y 1887, seis crónicas en euskera sobre hechos acontecidos en su municipio. Fueron las primeras crónicas publicadas en euskera en un medio de comunicación. Este trabajo se basa en un análisis hemerográfico de los medios en euskera del siglo XIX, que confirma que las crónicas de Otaegi fueron las primeras. En este contexto se han analizado los trabajos periodísticos de Otaegi desde la perspectiva de los géneros periodísticos.

Palabras clave: Klaudio Otaegi, revista *Euskal-Erria*, crónicas, historia del periodismo en euskera, géneros periodísticos.

L'écrivain et traducteur Claudio Otaegi (1836-1890) fut aussi journaliste. Maître à Hondarribia, il publia dans la revue *Euskal-Erria*, entre 1880 et 1887, six chroniques sur les événements de sa commune. Ce furent les premières chroniques publiées en basque dans un média. L'étude hémérographique des médias en langue basque du XIXe siècle est à la base de ce travail qui confirme que les chroniques d'Otaegi ont été les premières. C'est dans ce contexte que les chroniques d'Otaegi ont été analysées du point de vue des genres journalistiques.

Mots-clés : Klaudio Otaegi, revue *Euskal-Erria*, chroniques, histoire du journalisme en basque, genres journalistiques.

Claudio Otaegi (1836-1890), a writer and a translator, was also a journalist. As a teacher in Hondarribia, he published six chronicles of the events of his municipality in the magazine *Euskal-Erria*, between 1880 and 1887. They were the first chronicles published in Basque in a media outlet. This work is based on a nineteenth-century Basque media hemerographic study, which shows that Otaegi's chronicles were pioneering. It is in this context that Otaegi's chronicles have been analysed from the point of view of journalistic genres.

Keywords: Klaudio Otaegi, *Euskal-Erria* magazine, chronicles, history of journalism in Basque, journalistic genres.

MURUA URÍA, Imanol (2023). «Bersolaris, pilgrimages and shipwrecks: the pioneering chronicles of Klaudio Otaegi in *Euskal-Erria* magazine (1880-1887)», *Euskera ikerketa aldizkaria*, 68, 2: 87-115.

1. Sarrera

1880ko irailaren lehenean, buruz buru bertsotan aritu ziren Hondarribiko Kale Nagusian, bi mila entzuleren aurrean, Joxe Martin Alkain *Udarregi* eta Juan Bautista Urkia *Gorria*. Denborak ahanzturara kondenatutako beste bertso saio bat besterik ez zen izango, ez balitz entzuleen artean bazegoelako pertsona bat, Hondarribiko eskolako maisu zegamarra, saioari buruzko oharrrak hartzen, asmo berritzaile batekin: han gertatzen ari zenari buruzko kontakizuna euskaraz idatzi eta aldizkari sortu berri bateko zuzendariari bidali. Oharrak hartzen ari zena Klaudio Otaegi zen. Gutuna jasoko zuena, Jose Manterola, *Euskal-Erria* aldizkariako zuzendaria.

Hedabide batean euskaraz inoiz argitaratutako lehenengo kazetari kronika bertso saio hari buruzkoa izan zela egiaztatzea da, hain zuzen, artikulua honen helburua, eta, era berean, egile berak hurrengo urteetan aldizkari berean molde bereko beste bost kronika ere argitaratu zituen, euskarazko kazetaritzaren historiaren hastapen haietan Klaudio Otaegiri merezi duen aitzindaritzaz aitortzea, garai hartan beste inork ez baitzuen, euskaraz, kazetari kronikarik inon argitaratu.

Euskaraz ez bezala, bide luzea egina zuen ordurako kazetaritzak hizkuntza nagusietan. Iragan urruna ziren XVII. mendeko lehen kazeta orri bakarreko haiek, inprimategien nagusiek argitaratu ohi zituztenak, askotan nagusia bera idazle bakar zela. Iragana ziren XVIII. mendeko lehen periodiko xume haiek, gutunekin batera urruneko albiste politiko eta militarrek baizik argitaratzen ez zituztenak, tailerretik ateratzen ez ziren inpresoreen eskutik. XIX. mendeak kazetaritza profesionalaren sorrera ekarri zuen, bertako informazioa ere bildu eta argitaratzeko lanbidearen jaiotza, eta zabalkunde handiko masa komunikabideen errotzea.

Frantziako eta Espainiako joeren eraginpean egin zuen aurrera kazetaritzak Euskal Herrian. Noizbehinkako lehen kazetak XVII. mende bukaeran Donostian, Baionako lehen agerkaria XVIII. mende erdialdera, Napoleonen erregimenaren kontrolpeko kazeta ofizialak mugaren bi aldeetan XIX. mende hasieran, periodiko liberalak mende erdialdetik aurrera, tradizionalistak geroago, argitalpen foruzaleen loraldia mendearen azken laurdenean...

(Díaz Noci 1996). Europan bezala, Euskal Herrian ere kazetaritza ideologikoa zen nagusi XIX. mende bukaeran, nahiz eta kazetaritza eredu informatiboagoa egiten zuten enpresa-egunkariak ere bidea egiten hasiak ziren; AEBetan, ordurako, eredu informatiboa zen nagusi, zabalkunde eta errentagarritasun handiko enpresa-egunkariak aitzindari zirela.

XIX. mende bukaerako euskal irakurleak bazuen albisteak non irakurri, frantsesez edo gaztelaniaz ulertuz gero. Baionan bizi bazen, adibidez, *Le Courrier de Bayonne*, *L'Avenir des Pyrénées et les Landes* eta *L'Indépendent des Basses Pyrénées* eros zitzakeen. Bilboko prentsa irakurleak, aldiz, eskura zituen *El Noticiero Bilbaíno* eta *El Nervión*, biak ere molde bereko egunkariak, helburu ideologikoen gaintik errentagarritasun ekonomikoa lehentasun zutenak. Donostian, *La Voz de Guipúzcoa* liberal foruzale moderatua zen mende bukaeran zabalkunde handienekoa; Gasteizen, *La Libertad*, hau ere liberal foruzalea; eta, Iruñean, *La Lealtad Navarra* karlista.

Euskara XIX. mende bukaera baino lehenago ere agertu zen hedabideetan, baina iraupen gutxiko edo maiztasun urriko esperientziak izan ziren. Hedabide batean euskaraz argitaratutako lehen testu ezaguna 1834koa da: Donostiako *El Correo del Norte* egunkari liberalean plazaratu zen. Testu isolatu bat da, herrialdeko agintari liberal berrien aldeko aldarri politiko laburra. Antzeko beste testuren bat ere argitaratu zuen egunkari berak aurreraxeago, baina gehiagoren berririk ez dugu (Díaz Noci 1995).

Euskara hutsean argitaratutako lehen hedabidea Agosti Xahoren *Uscal Herrico Gaset*a da, 1848koa, baina bi zenbaki baino ez ziren argitaratu. Baionan argitaratua, propagandarako tresna izan zen gehienbat, Xahoren hauteskunde helburuei estuki lotua. Propaganda politikoko testu luzeagoen ondoan, albiste laburrak ere argitaratu zituen, bereziki lehen zenbakian, baina ez kronikatzat jo daitekeen piezarik. Xahoren argitalpen nagusiak, *Ariel*-ek, bizialdia luzeagoa izan zuen (1844-1852), eta frantsesez plazaratu ohi zuen, baina azken zenbakia, hain zuzen, euskara hutsean argitaratu zuen; bi aldeetan inprimatutako orri bakarra zen, eta Xaho diputatugaiak hauteskundearen harira idatzitako gutun luze bat baino ez zekarren.

Erdarazko prentsak, tarteka, euskaraz ere zerbait atera izan zuen. Arlabidek (2007) topatuak dira, adibidez, 1869ko hauteskunde giroan boto

eske *Le Liberal Bayonnaisen* argitaratutako gutun bat eta bertso bat, eta *Le Courier de Bayonnen* beste gutun bat. *Diario de San Sebastián*ek bi aldiz behintzat euskara eraman zuen azalera: 1880an Lore Joko batzuk iragartze-ko agiri gisako testua, eta 1881ean Jose Manterolaren bertso bat (Arzamendi 1992).

XIX. mende erdialdetik aurrera argitaratu ziren urtean behingo almanaketako batzuek testu informatiboak plazaratu izan zituzten, hala nola agintari berriei eta instituzio politikoei buruzko azalpenak, baina gehiago ziren laborarientzat urte osoan zehar baliagarri edo irakurgarri izan zitezkeen informazioen eta testuen hedatzaile (urtaroak, eguraldia, aholkuak, azokak, bertsoak, kontakizunak, atsotitzak...), albiste emaille baino.

1876ko Foruen galeren osteko Euskal Pizkundeak euskal aldizkari kultural eta literarioen loratzea ere ekarri zuen. Donostiako *Euskal-Erriari* (1880-1918) bezala, Iruñeko *Revista Euskarari* ere (1878-1883) euskarazko testuek izan zuten lekurik, nagusiki gaztelaraz baziren ere. Bada, ordea, bi aldizkarien artean alde esanguratsua: Iruñekoan euskara ez da testu informatiboetan erabiltzen, sorkuntzazkoetan bakarrik baizik; Donostiakoan, gaztelaraz dira testu informatibo gehienak, baina euskaraz ere badira. Molde berekoak ziren Gasteizko *Revista de las provincias euskaras* (1878-1880) eta Bilboko *Revista de Vizcaya* (1885-1889), baina ia gaztelera hutsean argitaratu ziren. Garai bertsukoa da *Bai, jauna, bai* astekari elebiduna, Serafin Barojak 1883an Iruñean sortua, baina bi hilabete baino ez zuen iraun, eta ez zuen euskaraz kazetaritza testurik plazaratu.

Hamarkada berean jaio ziren *Le Réveil Basque* astekari errepublikarra Pauen (1886-1894) eta *Eskualduna* kontserbadorea Baionan (1887-1944); euskarazko kazetaritzaren historiako bi mugarri. Kazetaritza eredu ideologikoaren adibide ezin argiagoak dira biak, hauteskunde helburu argiekin sortu baitziren, aurrena *Le Réveil* eta, ondoren, honi aurre egiteko hain zuzen, *Eskualduna*, eta elkarren aurkako talka etengabearen aritu izan baitziren, lehena 1894an desagertu zen arte. Baina helburu ideologikoa lehentasun izanik ere, kazetaritza informatiboa ere egiten zuten aldizkari orotarikoak ziren. Euskal Herrian, Frantzian eta munduan gertatzen zenaren berri ematen zien irakurleei. Biak nagusiki frantsesez argitaratzen ziren, baina euska-

razko testuen presentzia ohikoa zen, baita sail informatiboenetan ere. *Eskualdunan* urteen poderioz leku handiagoa hartu zuen euskarak, eta hasiera hartan ere garrantzi kualitatibo handiagoa eman zitzaion euskarari, bereziki asteroko artikuluen nagusiaren bidez.

Le Réveil eta *Eskualduna* baino lehenxeago argitaratu zen *Eskualdun Gazeta* euskara hutsezko astekaria Los Angelesen, baina hiru zenbaki baino ez zituen plazaratu 1885eko abenduaren eta 1886ko urtarrilaren artean. Aurrekari garrantzitsua izan zen, edukien kalitatea gorabehera kazetaritza eredu informatzailea egin baitzuen, baina ibilbide laburregia izan zuen ondoren etorriko zirenen parean jartzeko. Ez da *California'ko Eskual Herriaren* kasua: euskal-amerikar komunitateko kideei zuzendutako produktu informatiboak sei urteko ibilbide oparoa egin zuen Jean Pierre Goytinoren eskutik, arrakastaz (1893-1898).

Azkuek sortu eta zuzendutako *Euskalzalze* astekaria, Euskal Herrian euskara hutsean egindako lehena, literarioa zen informatiboa baino gehiago; baina kazetaritza ere egin zuen, Euskal Herriko eta munduko gertaerei buruzko albiste eta iruzkin laburren bidez. Ondoren etorri zen *Ibaizabal* astekari periodistikoagoa (1902-1903): Azkuek bultzatua zen hura ere, nahiz eta Ebaristo Bustintza *Kirikiñok* zuzendua, baina honek hurrengo mendera garamatza.

Beraz, *Udarregi* eta *Gorria* bertsolariak Hondarribiko Kale Nagusian aurrez aurre jarri ziren hartan, 1880ko irailaren lehenean, gaztelaniaz edo frantsesez irakurtzen zekiten euskal herritarrek bazuten aukerarik beren herrietan eta mundu zabalean gertatzen zenaren berri jasotzeko berripape- ren bidez, baina ordura arte ez zuten berri horiek euskaraz jasotzeko inolako modurik izan. Garai hartan hasi zen hori aldatzen: sei urte falta ziren *Le Réveil Basque* sortzeko, eta zazpi *Eskualduna* jaiotzeko, baina bi hilabete baziren *Euskal-Erria* aldizkaria sortu zela.

2. Euskarazko kazetaritzaren hastapenen ikerketa

Euskarazko hedabideek egin duten ibilbide historikoa ikertua dago. Zein hedabide noiz non nork sortu zuen jakin nahi duenak badu non begiratu, baita hedabide horietan, oro har, zer nolako edukiak argitaratu zituzten

jakin nahi duenak ere. Díaz Nocik ikertua du Euskal Herriko kazetaritzaren historia osoa, euskarazko kazetaritzaren jatorriari eta bilakaerari buruzko doktore-tesi aitzindariarekin hasi eta ondoren argitaratutako beste hainbat lan orokor eta monografikoren bidez (besteak beste: Díaz Noci 1994, 1995, 1996, 2013).

XIX. mendeko lehen hedabideen berri izan nahi duenak ere badu non begiratu. *Le Réveil Basque* eta *Eskualduma* Altzibarrek (2005, 2008), Arbelbidek (2007) eta Bidegainek (2013) aztertu dituzte. *California'ko Eskual Herria* Arbelbidek batez ere (2001, 2003a, 2003b, 2006), baina baita Díaz Nocik (2001) eta Murua Uriak ere (2022). *Euskalzaile* eta *Ibaizabal*, Altzibarrek (2002) eta Kintanak (2005). XX. mende hasierako hedabideei buruzko ikerlanak ere badira: *Argia* Arzamendik ikertu zuen (1988); eta *Eguna*, Agirreazkuenagak (1989, 2017), Sarriugartek (2010) eta Altzibarrek (1997, 2017).

Alabaina, jakin nahi duenak euskarazko hedabideek egunerokotasun informatiboari nolako segimendua egin zioten eta zein eratako testuak idatzi izan zituzten, zailtasun handiagoak izango ditu. Hau da, hedabideen historia ikertu da, baina hedabide horiek nolako kazetaritza egin zuten, ez hainbeste; ikerketa gehienetan ageri dira edukiei buruzko azalpen orokorrak, baina gutxitan topatzen dira erabilitako kazetaritza generoei eta estiloari buruzko xehetasunak. Koldo Izagirrek aspaldi esana da egin gabe dagoela, tamalez, testuetan oinarritutako euskarazko kazetaritzaren historia (Bereziartua 2009). Urte batzuk joan dira ohar hori egin zuenetik, Izagirrek berak ere (2023) aletxo jarri du XIX eta XX. mendeetako kronika aukeratuak argitaratuz, baina historia horrek egin gabe jarraitzen du.

Díaz Nociri esker (2000a) dakigu euskarazko lehen erreportaje ezaguna 1921ekoa dela, Gregorio Mujikak argitaratu zuela *Argian*, eta lehen elkarriketa 1925ekoa dela, Bittor Garitaonaindiak Paulino Uzkudun boxeolariari egin eta astekari berean plazaratua. Zerbait badakigu XX. mende hasierako euskal kronikagile nabarmenez, besteak beste haien artikuluen bildumei esker: Juan Bautista Bilbao *Batxi* (1997); Jean Elizalde *Zerbitzari* (1995), Jean Etxepare (1988; 1992); eta Jean Saint-Pierre, *Anxuberro* (1998). Badakigu *Le Réveil Basque* eta *Eskualduma* aldizkariak kazetaritza

eredu ideologikoa egin zutela eta, beraz, iritzia eta informazioa nahasten zituzten testuak nagusi zirela haien orrialdeetan. Badakigu *California'ko Eskual Herriak* kazetaritza eredu informatiboagoa egin zuela, AEBetako kazetaritza modernoagoaren eraginpean; hurrengo mendean, *Argia* astekariak ere kazetaritza eredu informatiboa landu zuela gerra aurreko hamarkada eta erdian, eta *Eguna* egunkariak, aldiz, askoz ideologikoagoa, gerraren erdian.

Badago zer osatua euskarazko kazetaritza generoen eta ereduaren historia egiten jarraitzeko. Horretara dator ikerketa hau: euskarazko kazetaritzaren hastapenetan informazio generoak nola garatzen hasi ziren eta zer bilakaera izan zuten ikertzea da helburu orokorra. Horretarako, XIX. mende bukaerako hedabide esanguratsuenen azterketa hemerografiko orokorra egin da abiapuntu gisa. *Euskal-Erria* (1880-1918), *Escualdun Gasetta* (1885-1886), *Le Réveil Basque* (1886-1894), *Eskualduna* (1887-1944), *California'ko Eskual Herria* (1893-1898) eta *Euskalzale* (1897-1899) aldizkariaren XIX. mendeko zenbakiak aztertu dira, guztiak ere eskuragarri baitaude artxibo digitaletan, bilduma batzuetan zenbaki batzuk falta diren arren. Ikerketa zabalago horren barruan, artikuluko honen helburu zehatza da euskarazko lehen kazetari kronikak identifikatzea eta aztertzea. Hau da, gertaera baten lekuko zuzena izanik gertaera horri buruzko kontakizun informatibo-interpretatiboa euskaraz lehenengo nork, non, noiz eta nola egin zuen argitzea.

3. Ekintzaile euskaltzaleen aldizkaria

Euskal-Erria aldizkaria 1880ko uztailan jaio zen, Jose Manterola kultur ekintzailearen ekimenez, foruen galeraren erreakzioz indartu zen euskaltzaletasunaren testuinguruan. 1849an Donostian jaioa, Filosofiaren eta Letren karrera bukatu berrikan Gipuzkoari buruzko esku-liburu bat argitaratu zuen, 22 urterekin. Handik bi urtera, *Diario de San Sebastián* egunkariako zuzendaritza hartu zuen, bi urterako; gero, Donostiako Udal Liburutegiko zuzendari izan zen. Bere argitalpenik esanguratsuen *Cancionero Basco* izan zen (1877): euskal kanta eta olerki zaharren bilduma (San Martin 1984).

Baina eraginik handiena izan zuen ekimena *Euskal-Erria* sortzea eta gidatzea izan zen. Euskal gaiei arreta jarri zieten kultur aldizkari gehiago ere

plazaratu ziren garai hartan, baina itzalik handiena Manterolak zuzendutakoak izan zuen, baita iraupenik luzeena ere, 1918ra arte jarraitu baitzuen. Berak lau urtez baino ez zuen gidatu, heriotzak gazte eraman baitzuen 1884an, 34 urte zituela. Antonio Arzakek hartu zion lekukoa.

Euskal Herriaren osotasunaren ikuspegia garrantzitsua izan zen *Euskal-Erria* bultzatu zutenentzat, lehen zenbakiko “Nuestra misión” (1880) editorialean azaldu eta gero praxiaren bidez erakutsi zuten. Editorial hartan ohartarazi zuten euskararen herria “hiru probintzia baskongadoak” baino zabalagoa dela, Nafarroara eta Pirinioetatik iparraldera ere hedatzen dela. Behin hori azpimarratuta, zer egin asmo zuten adierazi zuten: zazpi herrialdeen berezitasunak jaso eta transmititu, eta euskal hizkuntza, literatura, kantuak, historia, legeak eta ohiturak ezagutarazi, betiere politika alderdikoiak alde batera utzita, eta Euskal Herriaren zoriontasuna eta euskal herrietako seme-alaben batasuna ipar hartuta.

Garai hartan hain ezohikoa ez zen maiztasunez argitaratzen zen: hilean hiru aldiz, hilabete bakoitzeko 10., 20. eta 30. egunetan hain zuzen. Hasieran, argitaraldi bakoitzean 16 orrialde plazaratu zituen. Aurrerago, 24 eta 32 argitaratzera pasatu zen. Liburu formatua zuen, zutabe zabal bakarrean maketatuta. Lehen urte hartan, abendu bukaeran urteko tomoa osatzeko tapak eta aurkibideak helarazi zizkieten harpidedunei; hurrengo urtetik aurrera, sei hilean behin banatu zituzten, urtean bi tomo osatzeko. Orrialde zenbakiak ere tomoaren arabekoak ziren. Formatu berean argitaratu ohi ziren garai hartako beste kultur aldizkariak ere, hala nola gorago aipatutako *Revista Euskara*, *Revista de las Provincias Euskaras* eta *Revista Vizcaya*; tomo-ka kontsultatu daitezke orain artxibo digitaletan.

Euskal gaiei buruzko era askotako idazlanak argitaratu zituen *Euskal-Erriak*: historia, hizkuntza, literatura, artea, arkeologia, etnografia, bertsoak, erlijioa, musika... Kazetaritza lan gutxi batzuk ere bai: hilberrien sozialiak, kultur eta kirol ekitaldien kronikak, liburugintza eta kulturgintza arloko albiste laburrak... Lore jokoan eta euskal festen antolatzaileen oharrak ere sarri plazaratzen zituen, egitekoak ziren jaialdi eta sariketak iragaritzeko, gehienetan akta moduko testuen bidez. Sorkuntzari ere leku handia egin ohi zion: prosa, olerkiak, bertsoak eta partiturak. Saiakerak eta ikerke-

tak gazteleraz argitaratu ohi ziren, kazetaritza lan gehienak ere bai, baina sorkuntza lanetan euskarak toki handiagoa zuen. Lore jokoak eta euskal festak iragartzeko aktak bi hizkuntzetan eman ohi zituzten.

San Martinen iritziz, Manterolaren “ekintzarik handiena” *Euskal-Erria* aldizkaria sortzea eta haren inguruan “garaiko jakitun eta idazle guziak” biltzea izan zen: “Gure kultur gintzan ari zirenek lehen aldiz izan zuten elkarturik lana egiteko aukera” (1984: 444). Izan ere, *Euskal-Erriaren* orrialdeetan garai hartako euskal kultur gile, pentsalari eta eragile garrantzitsu gehienak ageri dira, Euskal Herri osokoak gainera. Kolaboratzaileen artean ageri dira, beste askoren artean, Arturo Campi3n, Julien Vinson, Anton Abadia, Serafin Baroja, Ramon Artola, Louis Lucien Bonaparte, Joan Piarrres Duvoisin, Joan Batista Elizanburu, Felipe Arrese, Frantzisko Lopez eta Alen, Txomin Agirre, Fidel Sagarminaga, Antonio Trueba eta Miguel Unamuno. Haien artean dago Klaudio Otaegi ere.

4. Irakasle, olerkari, itzultzaile... eta kazetari

Klaudio Otaegi ez zen edozein XIX. mendeko euskal letren munduan. 1836an Zegaman jaioa, nerabezaroan sorterrian organo jole aritua, Hondarribiko eskolako maisua izan zen bizitza osoan, 1859an hasita, baina astia izan zuen ogibidetik kanpoko lanetan ere aritzeko, eta nabarmentzeko.

Maisu hasi aurreko urtean ezkondu zen Atharratzeko familia noble bateko alabarekin, Luzia Richard Grandmontagnerekin. Garrantzia izango zuen ezkontzak Otaegiren ibilbidean, Louis Lucien Bonaparte printzearekin ahaidetu baitzuen: ahizpak zituzten emazteak. Honenbestez, Bonaparteren dialektologia ikerketetan laguntzaile estua bilakatu zen: Euskal Herrian barna egindako bidaietan lagundu zion printzeari, eta, honen enkarguz, Kristau Dotrina eta Bibliako zenbait atal Gipuzkoako hainbat azpieuskalkitara itzuli zituen. 1860ko eta 1870eko hamarkadetan aritu zen lan horietan.

Hurrengo hamarkadan nabarmendu zen idazle gisa. Foruen galerak eragindako pizkundearen giroan, Abadiak bultzatuta Ipar Euskal Herrian egin

ohi ziren lore jokoan tankerako festak antolatzen hasi ziren Hego Euskal Herrian ere, horretarako sortutako euskal elkarteen eskutik. Jaialdi horien antolaketan eta bertso txapelketetako epaimahaietan aritzeaz gain, bertan egin ohi ziren literatura sariketetan idazlan ugari aurkeztu zituen, baita sari batzuk irabazi ere, bereziki olerkigintzan. Donostiako *Euskal-Erria* eta Iruñeko *Revista Euskara* aldizkarietan argitaratu zituen lan sarituak, baita beren-beregi aldizkarietarako idatzitako testuak ere, jatorrizkoak nahiz itzuliak, hitz lauz nahiz olerki gisa. Euskaraz argitaratu zituen ia lan guztiak, salbuespenak salbuespen.

Dialektologian egindako lana eta, bereziki, idazle gisa gerora egindakoa aitortu izan zaio Otaegiri, bai bere garaietan eta bai gerora ere. 1890.ean hil zenean, aipamen ugari egin zizkioten, bereziki *Euskal-Erria* aldizkarian, olerki moduan gehienak. Arturo Campiónek (1890) idatzi zuen hilberri artikulua nagusia, gazteleraz, eta bertan Otaegik argitaratutako lanen zerrenda ere bazekarren, atalka banatuta: poesia abertzalea, jai giroko poesia, bestelako poesia, elezaharrak eta alegiak, eta itzulpenak eta bertsoiak.

Otaegik, ordea, kazetaritza lanak ere argitaratu zituen. Sei kronika behintzat idatzi eta sinatu zituen *Euskal-Erria*n, denak euskaraz, 1880 eta 1887 artean. Otaegiren lanari egin zaizkion aipamenetan literaturaren eta dialektologiaren arloan egindako lanak nabarmendu izan zaizkio batez ere, besteak beste bere olerkien bildumen sarreretan (Azurmendi 1991, Urkizu 1991, Hiriart 2004), prentsa artikuluetan (Bidador 1991), eta literaturari buruzko lan orokorretan (Onaindia 1973). Aranburuk eta beste hainbat egilek Otaegiren lan arlo guztiei buruz egindako ikerketa da salbuespena, bertan atal bat eskaintzen baitzaio haren kazetari lanei (Aranburu *et al.* 1993).

Orain urte gutxi, Antxoka Agirreren doktore-tesiari esker (2021) jakin dugu bertsolaritzari buruz hedabideetan euskaraz argitaratutako lehen testua dela Otaegik Hondarribiko saioari buruz idatzitakoa. Handik gutxira, Otaegiren kronika hauxe bera osorik berrargitaratu du Izagirrek (2023) XIX. eta XX. mendeko kronika hautatuen bilduman.

5. Sei kronika zazpi urtean

5.1. Bertso saioa Kale Nagusian

Otaegik Hondarribiko bertso saioari buruz idatzitako kontakizuna (“Bersolariak Ondarrabian”) 1880ko irailaren 2an datatua dago; ekitaldiaren biharamunean bidali bide zion Manterolari testua, kontakizunean adierazten baitu saioa “atzo” izan zela. Eskutitz estiloan dago idatzia hasiera:

Manterola jauna:

Aspaldi ez da izan, nere adiskide maitea, Hondarrabian, aurten bezelako pestarik, batez ere euskal hizkuntza, bere lege eta ohitura zahar eta ondasunai dagokien gauzaen gainean; bada Aiuntamentu edo Batzarre argidotarrak (...) ekarrerazi ditu bi bertsolari hobeenetakoak, deritzazkien punturik egokienaen gainean kantatutzeko kale nagusian.

Kronika estiloa dute hortik aurrerako pasarteek, Kale Nagusian gertatu dena kontatzen baitio irakurleari, eta adiskideari zuzendutako gutun egitura hartzen du bukaeran berriro idatziak:

Baldin jostaera oek, *Euskal-erriaren* zuzendari jauna, zabalduko balirake Probintzi guzian, zenbatek uste baña lenago egingo litzake gure *batasuna*, zeren gure baserritarrari sekula etsaizka aztutzen aoz ao ikasten dituen jolasbideak. Barka egidazu atrebentzi au, eta agindu zure adizkide ta serbitzariari.

Eskutitza bidaltzeko atrebentziagatik barkamena eskatzen duenez, ondoriozta genezake kronika idazteko ekimena Otaegirena berarena izan zela. Eta *Euskal-Erria*-n handik aurrera ere testu informatibo gehienak gaztelerez argitaratzeak adieraz dezake kronika hau, eta hurrengoak, euskaraz idaztea ere Otaegiren erabakia zela. Manterola zuzendariak berak ere (“Una fiesta euskara”, 1880) beste bertso saio bati buruzko kronika luze aitzindaria sinatu zuen handik oso gutxira *Euskal-Errian*, gaztelerez bertsolaritzaz argitaratutako lehena hain zuzen. Salbuespena zen Otaegi, beraz, euskara informatzeko helburuarekin baliatze horretan.

Gutun estiloko hasiera eta bukaera gorabehera, kronika bete-betea da testua. Ikusi eta entzun duenaren xehetasunak ematen ditu, helburu informatzaile argiarekin, bere ikuspegi propioetik. Saioari buruzko informazio nagusiekin batera –zeri buruzko bertsoak, zenbat bertso, zenbat entzule, entzuleen erreakzioak...– ematen ditu bere interpretazioak ere –ekitaldiaren egokitasuna, bertsolarien maila, jendearen poztasuna...–, eta bertsolariak nahiz hondarribitarrak goraiatzeko ematen dituen iritzi urriak bigarren mailan gelditzen dira testuaren osagai informatiboen aldean. Hona pasarte informatzaile esanguratsua:

Ordu bat iraun zuen lendabiziko zail onek, eta denbora onetan bota zituzten, gelditu gabe eta supituan, 55na berso, bakoitza zortzi oñeko. (...) Zazpitan asi ziran berriz, eta zortzirek bitartean bota zituzten, bien artean, 121 berso, neurri banaitan batzuek, zeñ baño zeñ obeagoak. Aldi onetan asi ziran señalatuaz uri onek izan zituen ume-rik argienak: eta batezere 1638 garrengo urtean izan zuen cherkoan geiena agertu ziradenak. Gero mintzatu ziran Ama Birjiña Guadalupekoari euskaldunak, eta batezere arrantzaleak, dioten naitasunaren gañean; eta azkenean, gañ gañeko bersoakin, aditzera eman zuten zenbat konbeni dan euskaldun guzcion alkartasuna, nai baditugu irichi gaur ditugun baño egun obeak.

Ikusi eta entzun duenaz gain, saioaren aurreko gorabeheraz galdetu ere egin du Otaegik nonbait, bertsolariak goizean Hondarribira iritsi direneko kontuak ere berritu baititu. Kazetariari dagokion eran, testuingurua ere eskaini dio horrela irakurleri:

Atzo goizean etorri ziran Udarregi eta *Gorria*, pozez beterik, gusto eman naiean, eta aurkeztu zitzaizkion Alkate jaunari, diosala egitera eta galdetzera zer punturen gañean, non eta nola nai zuen neurtutzea beren indarrak. Eranzun zien, ongietorria egiñaz, arratsaldeko irurretan izango zala jostaera ori eta orduan esango zitzaizela zeren gañean mintzatu bear zuten.

Aipua ere jaso ditu kronikagileak. Bata, bertsolarien bertso zati bat, zehaztu gabe nork kantatu duen, eta, bestea, entzule batek esandakoa, bertsolariek abestutakoaren erreakzioz:

Lanbide onen gañetik bota zituzten bersoak ere izandu ziran atsegin aundiarekin adituak; bada zioten ‘zuri-belzkeriak alde bat utsirik *batasuna* egin bear genduela, nai baditugu irabazkidatu len galduak’. Itzbide onengañean kantatzen ari zirala, isil-aldi chiki batean esan zituen baserritar batek ondorengo itz oek. ‘Ez da egun asko Ondarra-biarrak eman dutela ejenplo ori, eta atsegin izango genduke baldin beste erriak ere orrela egingo baluteke’.

Ez dira egindako galderari erantzunez ikusle batek propio kronikagileari esandako hitzak. Hori denboran aurreratuegia litzateke, orduko kazetari-tzan ez baitzen ohikoa kazetaria galdezka ibiltzea eta lekukoek edo protagonisten kazetariari propio esandakoa aipu gisa jasotzea. AEBetan hasita zeuden horretan hedabide eta kazetari aurreratuenak, baina European ez zen batere ohikoa oraindik; kazetariak gertaeren lekuko huts ziren, ez zuten galderak eginez errealitate hori aldatzen edo baldintzatzen. Beraz, Otaegik ere, ikusleen artean entzundako hitz batzuk jaso ditu besterik gabe, orduko kazetaritza tradizionalen ohikoa zen eran.

Lehenengo pertsona oso neurrian baliatzen du, narratzailea kontakizunean ia sartu gabe: singularrean, baliabide formal edo narratibo gisa –“nere adizkide maitea”, “barka egidazu atrebentzi au”, “ez nezake ezan iñolaere”–; eta, pluralean, narratzailea kolektibitatearen barnean sartzeko –“nai baditugu irichi gaur ditugun baño egun obeak”, “gure batasuna”, “gure baserritarrari”–.

5.2. Lore jokoak nafar eta bizkaitarrekin

1883ko irailean idatzi zuen bigarren kronika (“Ondarribiko euskal-pes-tak”), Hondarribian Nafarroako Euskara elkarteko eta Bilboko Euskal-Erria elkarteko kideekin batera egindako euskal festaz. Campiónen arabera (1890), hain zuzen ere Otaegi bera izan zen ekitaldi horren “arima”. Harre-ra desfilea, prozesioa, zezenak, suak, pilotariak, bertsolariak, dantzariak, meza nagusia... Labur kontatzen ditu hiru egunetako ekitaldiak, eta jarraian udaletxean egindako ekitaldiaz luzeago aritzen da.

Testu honek ere gutunaren jitea du hasieran eta bukaeran, baina horrek ez dio kronika izaera kentzen. Idazkeraz, pasarte batzuetan estilo han-

patuagoa du, gertaerak idealizatzeko joera du, eta ez du zehaztasunera asko jotzen:

Erri guzia, bata besterekin naastua irten zan portale nagusira, ala lebita dunak non abarka dunak, zar gazteak, aberats pobreak eta chiki eta aundiak, musika eta kantuz naitasunezko ongi etorri bero bat egitera gure anai prestu, leial, paregabeko napar-bizkaitaraai: pozezko negar malkoak zerizkien batzuei ikusirik ain ongi etorri maitatsua, eta itzik gabe zeuden beste batzuek arriturik begira euskalzale aiei.

Baina ekitaldiei buruzko informazio zehatzak ere eskaintzen ditu, bertso idatzien lehiaketetako emaitzen berri ematean, besteak beste. Sarietako bat Otaegiri berari eman ziotela ere kontatzen du, “ezkutitz au izkribatzen duenari” alegia:

(...) aurkeztu ziran iru moldaerak izandu dira sarituak era onetan. Eskeñitako saria, ezkutitz au izkribatzen duenari; bigarren sari bat D. Felipe Arrese eta Beitiari, zeña ez baitu erabaki juraduak zer izango dan, baña uste det izango dala zillarrezko medalla. Eta irugarrena ‘euskaldun bat-en’ izenpean bere burua gorde duen bati: sari au da brontzezko medalla.

Aurreko kronikan baino gehiago sartu du bere burua kontakizunean, lehenengo pertsona molde ezberdinetan han eta hemen erabiliz: saritua izateak ekarri dizkion ondorioak azaltzeko –“egin zizkiguten chalo maitasun asko”–, kontatuko duenaren sarrera gisa –“berriro diot”– eta, pluralaren bidez, bere burua irakurlegoaren kolektibitate berean sartzeko –“denok geunden pensamendu batean”–.

Ospakizunari buruz ematen duen informazioari dagokionez, nabarmentzekoa da ez duela jaialdiari eta parte hartzaileei buruzko zehaztasun askorik ematen. Iruñeko *Revista Euskarak* festa berari buruz gazteleraz sinadurarik gabe argitaratutako kronika luzeagoari esker dakigu (“Fiestas y juegos florales en Fuenterrabía”, 1883) herrian paratutako ikur eta banderen artean “Ongi etorri euskara zaleak” zioen pankarta zegoela, segizioaren buru Fidel de Sagarminaga Bilboko Euskal Erria elkartearen burua eta Vergara y Otermin alkatea izan zirela, Hondarribiko orfeoia Gernikako Arbola jo zuela,

eta sariketetako epaimahaien izenean Campiónek eta Otaegik hitz egin zutela besteak beste.

5.3. Guadalupeko iturriaren bedeinkazioa

Handik urtebetera, 1884ko abenduan, Guadalupeko iturriaren bedeinkazioa du Otaegik kontakizun (“Guadalupe-ko iturriaren bendizioa”). Kronikagileak bere burua gertaeraren lekuan kokatzen du testuaren abiapuntuan: “Zer bista ikuskarria arkitzen dan nere begien aurrean egunsentiko istante onetan Guadalupeko dorretik!”. Txoriak kantari, zelaiak ihintzez bustiak, itsasoa bare, zerua garbi... Inguaruaren deskribapen idealizatzailearen ondoren, gertaerak datoz, giroari buruzko zertzeladekin batera: “erri guzia” mendian gora iji ujuka, “bat edo beste zaldiz eta gañerakoak oñez”, ezkilen tilin-talanak, jendetzaren kabitu ezina elizan, kantuak eta errezuak “guziak naasirik”, prozesioan apaiza “gurutzea gora alcharik”, iturriaren bedeinkatzea, txistu eta danbolin festa, dantza saioa, merendua...

Eta, jarraian, testuinguruko informazio zehatza. Ez da kronikagileak Guadalupeko elizan eta zelaietan ikusi duenaren narrazioa, baizik eta kontakizun hori hobeto ulertzeko beste iturri batzuetatik eskuratu duen informazioa:

Bedeinkatu duten iturri onek du jaiotza, Guadalupetik 1.100 metro-ra. Andre Mariaren kabi santu polit ori dago itsas-ertza baña 180 metro gorago, eta beste 85 metro altuago ura artu dan tokira. Iturri onek zuen antziñatik izena, Jose aundiren iturria. Depositoa dago Guadalupetik 700 m. bidean, eta 60 bat m. ermita baño altuago; eta kabitzen ditu 8.000 litro ur, isurtzen dalarik litro bat 9 segundoan. Lan guziak egin dira On José Antonio Berrotaran, emengo seme argia buru dala. Onek egiña da iturriaren gallurreko arrizko Ama Birjiña aiiñ egokia; eta arritzeko lana da, iturritik aintzirara jechitzeko egin duen eskallera. Arroka bizi batean malluz atereak arkitzen dira 36 malla.

Berrikuntza bat ere badu testuak: elkarrizketa baten transkripzioa. Andre bati eta neskatxa bati entzun bide dien elkarrizketa luzea da, festari eta

iturriari buruzkoa, hitzez hitz jaso. Lizentzia handiak hartuz kronikagileak osorik berregindako solasaldiaren itxura du; izan daiteke elkarriketa asmatua ere, kontalariak eman nahi dituen azalpenak modu irakurgarriago batean aurkezteko baliabide gisa.

Baina aldaketa esanguratsuen kontakizunaren denbora da. Bertsolariei eta lore jokoei buruzko kronikak lehenaldian emanak daude, bezperan edo aurreko egunetan gertatu zirenez: bertsolariak etorri ziren, bertsoak bota zituzten, nafar-bizkaitarrei malkoak zerizkien... Guadalupeko kontakizuna, aldiz, orainaldira ekarri du: hemen dator herri gutzia, lautik hiru kanpoan daude, hor datoz iji-ujuka.

Gainerakoan, beste bi kronikak bezala, gutun moduan hasi eta bukatzen da, eta lehenengo pertsona ere tamaina bertsuan erabiltzen du.

5.4. Mariaren Alaben erromesaldia

1885eko abenduan Guadalupen zen berriro Otaegi, oraingoan Mariaren Alaben kongregaziokoak erromesaldian etorri zirela eta. Aurreko kroniken tankeran jositako kontakizunean, bertan ikusitakoaren xehetasun informatiboak ematen ditu, batetik, eta pasarte estiloz erretorikoak ere tartekatzen ditu giroa goraiatzeko, bestetik. Aditzari dagokionez, lehen bi kroniken eredura itzuli da, lehenaldira.

Oraingo honetan nabarmentzekoa da, lehen aldiz, hitzaldi luze baten kontakizuna egiten duela: apaizaren predikuarena. Zehar estiloan egiten du, bereziki:

On Alfonso Zabala-ko Jaun euskarazaleak egin zuen sermoia Aitorren izkuntz paregabean (...). Asi zan, ongietorri maitatsu bat egiñaz an arkitzen ziran 6000 aditzalleai; eta esanaz, kristaua dagoela obligatua, batezere lendabiziko urteetan, Jaungoikoari eskeintzea obra on guziek, Espiritu Santuak agintzen duen bezela Eklesiastikoan XII. garren buruan (...).

Ez du komatxorik erabiltzen. Lehen begiratuan ez du ematen, beraz, estilo zuzena baliatzen duenik, baina pasarte batean aipu zuzenak ere ematen

ditu, komatxorik jarri ez badu ere, narratzaileak berak aditzera ematen duenez: “oju egiten zuen”, “koplari baten gisa zion”. Beraz, zeharkako estiloa eta zuzeneko konbinatzen ditu:

Suz eta naitasunez beterik biotza, oju egiten zuen: Gurutze orretan ill zan aren odolak bustiko ditu berri berritik gure Aritz Zarraren sustraiak; loretuko dira orren adarrak, eta izango gera libreak; bai, libreak eta zorionekoak Gurutz eta Arbola orren itzalpean. Eta gure arkaitz eta basoetan, (koplari baten gisa zion), gure ibar eta zelaietan, gure erri eta baserrietan adituko dira berriró iñoren kutizirik ez duten euskal-soñuak.

Ohargarria da, bestalde, lehen pertsona aurreko kroniketan baino nabarmenago ageri dela oraingoan. Batetik, predikuaren kontakizuna egiten ari denean, sermoilariari arrazoi ematen dionean –“Nik diot baietz”–, eta, bestetik, kontalariaren ezagutzaren mugez ohartarazten duenean: “Ama Birjiñari egin dizkieten erregaloak dira nik dakizkidanak beintzat: (...)”. Kazetariak jakin ahal izan duena baizik ez du kontatzen, alegia.

Gainerakoan, aurreko kroniketan bezala, zertzelada esanguratsu batzuen bitartez ematen dio irakurleari giroaren berri. Ohikoa duen bezala, pasarte hauetan estilo erretorikoagoa baliatzen du, iritziari ere beste pasarte batzuetan baino pisu handiagoa emanez:

(...) etzan izan aserrerik chikiena: ez ordi bat ikusi zan eta ez itz loi bat aditu zan zenbat kaskariñ etori arren denpora pasa leku guzietan izan oi diran bezela; naiz ez asko; eta onek esaten du, lumarik ongi zorroztuena esango lukean baña egokiago, euskal-erriko oiturak zeñen gaitzikabeak diran.

Kronika honen azken berezitasuna da izenbururik ez duela. Aurreko hirurek izenburua dute, baita ondorengo biek ere, denek gutun egitura duten arren: “Bersolariak Ondarrabian”, “Ondarribiko euskal-pestak”, “Guadalupe-ko iturriaren bendizioa”, “Guadalupe-ko bidearen festa” eta “Eskutiz eder bat”. Nabarmentzekoa da, gainera, lehenengo laurak aski informatiboak direla –ez, ordea, azkena–, garai hartako prentsan oso ohikoak baitziren gertaeraren lekua edo gaia besterik ematen ez zuten izenburuak.

5.5. Guadaluperako errepidearen inaugurazioa

Bosgarren kronika ere Guadalupetik egin zuen, 1887ko martxoan (“Guadalupe-ko bidearen festa”), herritik santutegirako errepide berriaren inaugurazio ekialdiaren berri emateko: “Ondarribiak irichi duelako ainbeste nai zuen kamio erreala mendi bedeinkatu orretara”. Dagoeneko ezagunak ditugun egiturarekin eta estiloarekin josi zuen kontakizuna: gutunaren hasiera eta bukaera, kontakizun kronologikoa, prediku nagusiaren laburpena zehar estiloan, lehen pertsonaren erabilera neurtua eta paisaiaren zein eszenaren deskribapena zertzeladen bidez. Oraingoan animaliak ere ekarri ditu kontakizunera, irakurlea gertaeraren lekura eramateko bere ohiko ahaleginean:

Guchitan aditzen dira gaur beziñ ederki, choka, chepech, choriandra eta beste egazti askoren kantu eztiak: guchitan aditzen dira ainbeste arkumechoren beeak, mosalen irrintziak, chalen orruak, chitoen *pipiak*, olloen *kokokoak*, ollaskuen *kikirikiak*, ollarren *kukurrukuak*, artzanoran zangak, eta artzaien *iji uju* eta kanta gaitzgabeak.

Paisaia deskribatzeko ahalegin berezia ere egiten du, idazkera ohi baino poetikoagoa baliatuz oraingoan: “Guchitan ikusiko dira Guadalupeko kabi santua eta bere ingurumariak ain galanki apainduak nola gaur; eta baserri, soro eta belardiak ere, dirudite apainduak lauso urdiñ me baten bidez, zeña dijoan aitutzen eguzkiak indarra artutzen duen araberan”. Eta, jarraian, giza paisaiaren deskribapena, koadro osoa marraztuz aurrena, eta bizitasuna eta mugimendua adieraziz ondoren, aditzak orainaldian emanez: “(...) zeren chiki eta aundiak, zar-gazteak, ezkonberri eta dama galaiak; eta azkenik, erren, maingu, itsu eta zenbat eskale, danak datoz nasiak, batzuek koche panparroietan eta besteak oñez eta ariñ (...)”.

Ondoren datoz pasarte informatiboagoak. Ekitaldiari buruzko xehetasunak eman aurretik, bikarioaren predikuaren laburpena barne, zein agintari etorri diren zehazten dio irakurleari Otaegik, lore jokoei buruzko kronikan egin ez zuen moduan: “Beste arrotz askoren gañera etorri dira; Gobernadore jauna, gizon errespetagarria, Barroso jauna, Injenieroetako komandantea eta kapitana, eta bide au nola egiñ ikasi zuen Jarauta jauna”.

Eta egitura kronologikoaren adierazle da azken pasartearen hasiera, egunaren bukaerari buruzko zertzeladekin. Kontakizun osoan bezala, orainaldia erabiltzen du azken eszena marrazteko: “Illunabarra da, eta ez da gelditzen emen anima bat; denak dijoaz mendia bera kontentuz beterik, euren echeetako sukai chokoetan kontatzera gelditu diran umeai gaur Guadalupen egin dan eleiz punzio ederra”.

5.6. Ekaitza Bidasoko itsasadarrean

Seigarren eta azken kronikan, 1887ko ekainean, Otaegik pauso bat eman zuen kontakizuna eraikitzeko moduan (“Eskutitz eder bat”). Hondarribiko udaletxean egin zuten ekitaldian izan zen, eta narrazioaren abiapuntuan aipamen laburraren bidez ematen du horren arrastoa, orainaldian: “Gaurko amabietan emengo errikochean ikusi dedan egintza batek erakarri dit burura...”. Baina ez du zehazten zer “egintza” izan zen udaletxean eta, jarraian, Bidasoaren itsasadarreko arriskuen inguruko gogoetaren ondoren, irakurlea Txingudiko badiara eramaten du, hiru aste lehenagoko gertaeretara, aditza lehenaldian jokatuz:

Juan dan illaren 14.an arratsaldeko lau t’erdietan *Donostiarra* deritzaion trinkadura zetorren echera bere serbizioa egiñ ondoren: ustekaberó sortu zan aize gogorra, naasi zan itsasoa eta alcha ziran olatu izugarriak. Iragotzera zijoala Bidasoak itsasoari musu emiten dion tokia, egin zuen tira-bira eta barrenen zeramazkien 15 arraunlariak arkitu ziran olatu tartean, zeñak nai zituzten iretsi istanpatean. Oratu zioten batzuek arraun banari, besteak ol eta tresnai, eta denak zebiltzan ate gisa kapenka eta igeri trapas tartean, itoko zirela etsirik ezpazuten laguntzarik laster.

Irakurlea, beraz, udaletxetik ekaitzaren erdira eraman du, eta suspentse ukitua ere baduen narrazioan kontatzen dio txalupatxo batean arrantzatik etxera zetozen lau gizonen eta 14 urteko mutilak, arrisku handiak hartuz eta itsasoarekin borroka handia eginez, hamabost marineletatik hamahiru salbatu zituztela. Maiatzaren 14ko gertaeren berri eman ondoren, udaletxeko ekitaldiaren zentzua ulertu ahal izateko testuingurua dator:

On Baldomero Vega Seoane-koak (...) izkribatu zion bere bereala 'La sociedad española de salvamento de náufragos' izendatzen dan Batzarreari, aditzera ematen ziolarik gizon azkar oek egin zuten azioa; eta Billera ongille onek, arriturik ark esaten zionarekin, eranzun zion berealase alabantzako eskutitz bat gizon salbatzalle oentzat, biraltzen ziolarik 25 pezeta bakoitzarentzat eta zillarrezko medalla bana patroï eta ondorengoarentzat eta brontzezkoak beste irurentzat, euren agiriakin. Eta gañera esaten zion, gauz oen entrega egin zezala otsandirik aundienarekin.

Testuinguru osoa emanda, iritsi da bertatik bertako kronika egiteko tenorea, irakurlea orainaldira ekartzeko garaia. Kronikagilea ez dago Guadalupeko gainean, eta zerutik urrutiago eta lurretik gertuago sumatzen dugu, erromesaldietan baino estilo hotzagoa baliatuz, sari emaileen eta sarituen hitzak ere jasoz, aipu zuzen eta guzti:

Momentu onetan asitzen da musika kalean bere soñuak aidean banatzen; eta alcharik Enkomendante jauna, Alkate eta Bikario jaun errespetagarrien ondotik, ematen dizkie medalla eta diruak lau gizonai, esanaz: len esan dedan Batzarreak ematen dizkiela pozik aundienarekin sari aek egin zuten azio arrigarriagatik, eta berriz ere ikusitzen badute lagun projimoaren bizia aiñ tranze estuan, egin dezatela alegiñ guzia salbatzeko, eta mereziko dituztela orain bezela mundu guziaren alabantzak. Ongi da, jauna, esanaz, eman zizkioten eskerak, eta itzuli ziran euren eserlekutara.

Orainalditik iraganera egin du jauzi azken esaldi horretan, eta hala jarraituko du aurrerantzean. Lehen pertsona ere ari da erabiltzen, oso tarteka. Kontakizunaren jarraipenean, berriro elkarrizketa baten transkripzioa dator. Guadalupeko bi emakumeen arteko elkarrizketa luze hark baino sinesgarritasun handiagoa du honek: batetik, hizketaldia laburragoa da eta posible da kronikagileak oharrak hartuz jaso izana; bestetik, solaskideak jende jakina dira, ez identitaterik gabeko bi pertsona.

Eta orain duda gaberik galdetuko du irakorleak ¿eta mutilla? ¿etzioten eman saririk aurrari? ¡Mutilla! (...) Deitu zitzakion, bada, eta urbildu zan bere gaitzikabeko biotza ezpañetan zuela, isurtzen ziztaion farre murriskirekin; eta pallako batzuek egiñaz paratu zion

Enkomendante jaunak zinzillik medalla, eta esan zion: *¿Zér egingo diezu diru oeki? Eta aurrak eranzun zion bere begi beltzak zabalduaz: —iJauna, amari eman!—Nik uste det momentu artan etzela bere biotzean tupots bat sentitu etzuenik, eta gure begiak etziran apartatu aur arengandik, aliketa salatik irten arte.*

Irakurleak, puntu honetan, ez daki oraindik salbatzaileak nor ziren, sari-tuek zer izen duten, baina kazetariak ez du ahaztua; bukaerarako utzi du: “Ona orain amairu bizi itsas genasiari kendu zizkioten bost gizakume azkar aen izenak: Pedro Oronoz patroia; Trifon Lecuona, onen kuñadoa sota-patroia; Pedro Oronoz, patroia-aren semea, amalau urtekoa: eta Faustino eta Ascensio Oronoz, patroia-aren anaiak; au da, kasi famili bateko umeak”.

Eta, azken aldikotz, ohi bezala bukatu du kontakizuna, zuzendaria agurtuz: “Zure adiskide eta laguna, Otaegi’ko Klaudio”.

6. Beste kazetari lanak *Euskal-Errian*

1887ko ekainekoa da, beraz, Otaegiren azken kazetari lana. Ez, ordea, azken testua. Lehendik ere idatziak zituen bestelako testuak *Euskal-Errian*, bereziki olerkiak, itzulpen batzuk ere bai, eta hurrengo bi urteetan ere sinatu zituen beste hainbat olerki. Bere azken testua —“Gernikako arbolari” olerkia (1890)— eta bere heriotzaren albistea tomo berean datoz, 1890eko lehenengoan. 34 urterekin hil zen.

Otaegi bizi zen artean, beste bi kronika argitaratu ziren *Euskal-Errian*. Bata, “Euskarazale bat” goitizenez sinatua, Hondarribiko Guadalupeko erromeriari buruzko kontakizun laburra da (“Ama birjiña Guadalupe-kora erromeria”). 1889ko maiatzekoa da; hau da, Txingudiko badiako naufragioari buruzko kronika baino bi urte geroagokoa eta Otaegi hil baino zazpi hilabete lehenagokoa. Gaiagatik, garaiagatik, eta estiloagatik, izan daiteke Otaegirena. Baina oso oinarrizko narrazioa da, informazio orokorra baino ematen ez duena, Guadalupeko erromesaldian egon ez den batek idazteko modukoa. Agian horixe gertatu zen: Otaegik joan ezin, Guadalupen izandako iturri baten eskutik jaso informazioa, entzundako horretan oinarrিতuta idatzi kontakizuna eta, baldintza horietan, nahiago goitizenez sinatu.

Hiru urte lehenago, 1886an, Urnietako euskal festen kronika bat argitaratu zen *Euskal-Errian*, sinadurarik gabe (“Urnietako Euskal-Festak”). Kontakizun luzea eta aberatsa da, zehaztasun ugarikoa, zatirik handiengan Otaegirena baino estilo hotzagoan, lehenengo pertsonarik gabe, bukaeran egilea bete-betea sartzan den arte, ekitaldiari buruzko oso iritzi esplizituak emateko. Ez dago gutun moduan idatzia. Itxura guztien arabera, ez da Otaegik idatzia.

Kito. 1880eko hamarkadan ez zen *Euskal-Errian* euskarazko beste kazetari lanik argitaratu. Otaegi hil eta gutxira, 1891n, euskaraz argitaratu zen Durangoko eliz ekitaldi bati buruzko kronika bat, erlijio kutsu handikoa, sinadurarik gabe (“Egun zorioneko bat Durangon”), baina hurrengo urteetan ere ez zen molde horretako beste kronikarik argitaratu euskaraz.

Oso bestelako molde batean, ordea, bai. Izan ere, 1892 eta 1893 artean Txomin Agirre apaizgai gaztearen “Juan-etorri bat Erromara” bidaiak kronika argitaratu zuen *Euskal-Erriak*, atalka. Apaizgai talde batean Erromara egindako erromesaldiaren kontakizuna egiten du Agirrek, oso ikuspuntu pertsonaletik. Gertaera edo ekitaldi bakar baten narrazioa baino gehiago, bidaiak kronika bat da, bidean izandako esperientzien kontakizun pertsonala. Formatu hain luzeko euskarazko lehen kronika delakoan gaudela. *Euskal-Errian* hamalau ataletan eman zuten: lehen bederatzi atalak 1892ko lehen tomoan, hurrengo hirurak bigarrenean, eta azken bi atalak 1893ko lehen tomoan. Berrargitaratua dago, osorik, Pagolak editatutako liburuan (1994), XIX. mende bukaerako beste kontakizun batzuekin batera; horien artean Klaudio Otaegiren bi itzulpen: “Ispastergo larrosa” eta “Aberedari miragarria”.

Gaztelaraz ere ez ziren kronika asko argitaratu. Salbuespenak ziren *Euskal-Erriako* kazetari lanak, baina, tarteka –euskaraz baino sarriago– egin zituzten euskal festen, jai erlijiosoen eta hainbat kirol ekitaldiren kontakizunak. Askok sinadurarik gabeak ziren, baina plazaratu ziren egile jakinako hainbat kronika ere. Nabarmentzekoa da, adibidez, Abandoko frontoian jokaturako pilota partida bati buruz Miguel Unamunok idatzitako kronika luze eta mamitsua (“Un partido de pelota”, 1889).

7. Ondorioak

7.1. Helburu informatzailez, kazetari senez

Otaegiren sei kronikek antzeko ezaugarriak dituzte. Hasteko, helburu informatzailea dute. Ukitu subjektibo agerikoa dute kronika guztiek, tarteka ematen dituen iritzien bidez eta lehen pertsonaren erabileraren bidez, baina asmo informatzaileak lehentasuna du beti: zer gertatu den kontatu nahi dio irakurleari, ez hainbeste gertatu denari buruz egileak zer iritzi duen.

Beti erakusten du bertatik bertako kontakizunak direla, modu neurtuan lehenengo pertsona erabiliz, batetik, eta bere begiekin ikusi duenaren deskribapenak eginez, bestetik. Logika kronologikoz egituratzen ditu kronikak, eta azkenekoan flashbacka ere baliatzen du. Hirutan gertaerak lehenaldian kontatzen ditu, bitan orainaldian, eta beste batean aditz denborak nahastuz. Plano aldaketak ohikoak dira: eszenaren edo lekuaren plano orokorretik protagonisten gorabehera txikien lehen planora, eta alderantziz. Zehaztasun handiko deskribapenak egitea baino, nahiago du zertzelada esanguratsu batzuen bidez ematea giroaren edo eszenaren berri. Testuinguruko informazioa kontakizun guztietan ematen du, datu zehatz eta ugarien bidez batzuetan.

Protagonisten hitzaldien berri ematen du, zehar estiloan gehienetan, guxti batzuetan aipu zuzenak ere baliatzen dituen arren. Elkarrizketen pasarte luze zein laburrak ere ematen ditu estilo zuzenean, hitzez hitzeko transkripzioak balira bezala; lekuko ezezagunen ahotan, kasu batean, eta gertaeren protagonisten ahotan, beste batean. Garai hartan ohikoa zen moduan, kazetariak ez du testuan bere galderarik jasotzen, ezta iturri pertsonalen erantzunik ere.

Euskara baturik gabeko garaiak ziren; areago, Azkue eta Aranaren aurreko garaiak. Esan gabe doa Otaegik gipuzkeraz idatzi zuela eta, kroniken eta beste idatzi askoren kasuan, *Euskal-Erria* aldizkariaren ortografia arauak jarraituz. Pagolaren hitzetan (1994: VII-XV), “tradiziorik gabeko bide landugabeetan” abiatu ziren *Euskal-Erria* aldizkariaren inguruko idazle laikoak, Otaegi barne, eta topatu zituzten arazoan konponbidea Larramendiren Hiztegi Hirukoitzean bilatu zuten; Otaegiren euskara ereduari buruz dio “biziki larramen-

ditarra” dela, XIX. mende akabuko kontakizunak liburuko bi testuen azterketan oinarrituta. Aranburu eta beste hainbat egileren ikerketan ere (1993) Larra-mendiren eragina nabarmendu dute Otaegiren euskara ereduan.

7.2. Otaegi, aitzindari

Albistea, aurrena, eta erreportajea, geroago, kazetaritzarekin sortu ziren, baina, kronika, ez. Kazetariak hedabideetan kronikak argitaratu baino lehen idatzi zituzten kronika historikoak, misioetako kronikak edota bidaia kronikak hango eta hemengo kontalariak. Prosan ez ezik, bertsoetan ere jaso zituzten hamaika gertaeraren kontakizunak, kazetariak albistek eta kronikak idazten hasi aurretik. Díaz Nocik *Bereterretcheren kanthoria* aipatzen du, heriotza baten kronika bat delakoan, interpretazio generoen jatorriari buruzko ikerketan (2000b: 136); XV. mendeko gertaerak dira, mende berean sortu bide zen kantua, eta 1870ean jaso zen lehenengoz idatziz. Izagirrerren (2023) euskarazko kroniken antologian bigarren dator Otaegiren 1880koa. Aurretik datoz Mikaela Zarranaren 1869ko “Bertso berriak”, Pasaiako portutik irtendako “Apaiztegi jaunaren barkuko” tripulazioak jasandako miseriaren kronika, “Ignacio Ramon Barojaren echean” bertso paper moduan argitaratua.

Otaegi, beraz, ez da gertaera baten kontakizuna euskaraz egin duen lehena, baina bai kazetari kronika bat hedabide batean euskaraz argitaratu duen lehena. Kronika bat, hasteko, kontakizuna baita; jatorrian, etimologiaren arabera, kontakizun kronologikoa. Eta kazetari kronika bat, zehatzago, gertaera baten edo batzuen lekuko zuzena izan den egileak gertatu den horren berri emateko borondatez idazten –eta normalean hedabide batean argitaratzen– duen kontakizun pertsonala. “Pertsonala” diogu, kazetari generoak aztertu dituzten teoriarari guztiak bezala, uste baitugu kazetari kronikaren ezaugarri nagusien artean dagoela egilearen ukitu subjektibo agerikoa, interpretazio edo iritzi erakoa, baina beti ere helburu informatzailearen menpekoa (besteak beste: Bernal Rodríguez 1997; Gomis 2008).

Ezaugarri hauek ontzat hartzen baditugu, baieztatu dezakegu Otaegik *Euskal-Errian* 1880tik 1887ra argitaratuko sei kontakizunak euskarazko lehen

kazetaritza kronikak direla. Otaegi kazetari izan zen, sei egunez bakarrik izan bazen ere. Kazetari senez joan zen Hondarribiko Kale Nagusira behin, Hondarribiko udaletxera bi aldiz, eta Guadalupera hiru aldiz. Irakurleei han gertatu zenaren berri emateko borondatez joan zen, han ikusi eta entzun zuena jaso zuen buruan edo ohar bidez, han ikusi eta entzun zuena ulertu ahal izateko beharrezkoa zen testuinguruko informazioa bildu zuen beste iturri batzuen bidez, eta gertaerei buruzko testu informatzaile eta interpretatzaileak ondu zituen. Etxepean gertatzen zenari balio informatiboa eman zion, garai hartan gutxik bezala. Hori guztia euskaraz egin zuen, egin zitekeenik beste inori bururatu ez zitzaion garaian.

Erreferentziak

AGIRRE, Antxoka (2021). *Bertsolaritzaren historia soziala. Oihartzuna, eragiletza eta gakoak (1823-2018)*. Bilbo: Euskaltzaindia.

AGIRREAZKUENAGA, Joseba (1989). «Prensa euskaraz: 1936.eko Gudaldian eta Euskal Gobernuaren garaian», *Jakin* 50: 95-119.

——— (2017). «Eguna-ren sorrera (1937) euskaldunon kontakizunean: Ezina egina», *Hermes* 56: 4-19.

ALTZIBAR, Xabier (1997). «Etxagerrateak sorturiko Eguna, lehen euskal egunkaria», *Oihenart* 14: 47-56.

——— (2002). «Euskalzale eta Ibaizabal Bilboko asterokoak» in A. AREJITA *et al.* (editore), *Bilbao, el espacio lingüístico: Simposio 700 aniversario*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea: 253-266.

——— (2005). «Zer dakarkio Hiriart-Urrutik euskal kazetaritzari?», *Txilladegiri omenaldia "nerekin yaio nun"*. Iker bilduma 17, Euskaltzaindia: 59-82..

——— (2008). «Réveil Basque astekari errepublikano elebiduna (1886-1894) Jean Haritschelhar-i omenaldia». Iker bilduma 21, Euskaltzaindia: 17-39.

——— (2017). «Eguna egunkaria: Zer dakigu idazleez?», *Hermes* 56: 20-31.

ARANBURU, Pello Joxe, BIDEGAIN, Marian, IDIAKEZ, Antton, REZOLA, Iñaki (1993). IV. Gerriko Ikerlan-Sariketa: *Klaudio Otaegi (1836-1890)*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Nekazaritza eta Arrantza Saila.

ARBELBIDE, Xipri (2001). «Californiako Eskual Herria» in J.C. LARRONDE (editore), *Eugène Goyheneche Omenaldia Hommage*. Donostia: Eusko Ikaskuntza: 17-51.

——— (2003a). *Jean Pierre Goytino eta California-ko Eskual Herria*. Bilbo: BBK-Euskaltzaindia.

——— (2003b). *Jean Pierre Goytino*. Gasteiz: Bidegileak 30, Eusko Jaurlaritzaren Argitarapen Zerbitzu Nagusia.

——— (2006). «Jean Pierre Goytino, Los Angelesetako notarioa», *Jado, Boletín de la Academia Vasca de Derecho* 9: 117-125.

——— (2007). *Xuri-gorriak*. Donostia: Elkar.

ARZAMENDI, Arantxa (1988). «Gerraurreko Argia asterokoaren azterketa», *Jakin* 49: 123-132.

——— (1992). «Diario de San Sebastián: Análisis de la publicación y bibliografía selectiva de artículos», *RIEV, Revista Internacional de los Estudios Vascos* XVII, 2: 509-527.

AZURMENDI, Xabier (1991). «On Klaudio Otaegi Bonaparte Printzearen ezkontz anaia. Zenbait berri», in Patri URKIZU eta Xabier AZURMEDI (editore), *Klaudio Otaegi olerkaria (1836-1890)*. Lasarte-Oria: Etor: 31-40.

BEREZIARTUA, Gorka (2009). «Koldo Izagirre: “Idaztea bigarren mailako bihurtu da prentsan”», *Argia*, 2009ko urtarrilak 25.

BERNAL RODRÍGUEZ, Manuel (1997). *La crónica periodística. Tres aproximaciones a su estudio*. Sevilla: Padilla Libros Editores & Libreros.

BIDADOR, Joxemiel (1991-01-30). «Klaudio Otaegi aitzakirik...», *Euskaldunon Egunkaria*, 1991ko urtarrilak 1.

BIDEGAIN, Eneko (2013). *Lehen mundu gerra* Eskualduna astekarian. Bilbo: Euskaltzaindia.

BILBAO, Juan Bautista, Batxi (1997). *Hau mundu arrano hau*. Zarautz: Susa.

CAMPIÓN, Arturo (1890). «Apuntes necrológicos. D. Claudio de Otaegui», *Euskal-Erria* I, 82-88.

DÍAZ NOCI, Javier (1994). *Euskarazko aldizkari, egutegi eta almanaken errolda (1834-1959)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.

——— (1995). *Euskal prentsaren sorrera eta garapena (1834-1939)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.

——— (1996). «Kazetaritzaren sorrera Euskal Herrian: XVII. eta XVIII. mendeetako kazetak eta errelazioak», *Zer: Komunikazio ikasketen aldizkaria* 1: 185-200.

——— (2000a). *Informazio-Generoak*. Bilbo: EHU Argitalpen Zerbitzua.

——— (2000b). «Las raíces de los géneros periodísticos interpretativos: precedentes históricos formales del reportaje y la entrevista», *Estudios sobre el Mensaje Periodístico* 6: 135-152.

——— (2001). «Historia del periodismo en lengua vasca de los Estados Unidos: dos semanarios de Los Ángeles en el siglo XIX». *Zer: Komunikazio ikasketen aldizkaria* 10: 309-329.

——— (2013). *Historia del periodismo vasco (1600-2010)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.

«EGUN ZORIONEKO BAT DURANGON» (1891). *Euskal-Erria* I, 476-478.

ELIZALDE, Jean *Zerbitzari* (1995). *LVII.a gerlan*. Irun: Alberdania.

ETXEPARE, Jean (1988). *Jean Etchepare mirikuaren (1877-1935) idazlanak. III, kazetaritza (A) (1903-1915)*. Donostia: Elkar.

——— (1992). *Jean Etchepare mirikuaren (1877-1935) idazlanak. IV, kazetaritza (B) (1916-1935)*. Donostia: Elkar.

«EUSKARAZALE BAT» (1889). «Ama birjiña Guadalupe-kora erromeria», *Euskal-Erria* I, 477.

«FIESTAS Y JUEGOS FLORALES EN FUENTERRABÍA» (1883). *Revista Euskara*, 232-239.

GOMIS, Lorenzo (2008). *Teoría de los géneros periodísticos*. Bartzelona: UOC Press.

HIRIART, Xabier (2004). «Sarrera», in Claudio OTAEGI, *Olerki hautatuak*. Donostia: Hiria

IZAGIRRE, Koldo, ed. (2023). *Zaldi bat ihes garrezko zelaian. Euskal prentsak ekarritako zenbait kronika gogoangarri (1869-2000)*. Lasarte-Oria: Argia.

KINTANA, Jurgi (2005). «Euskarazko prentsaren hasiera eta garapena Bilbon (1815-1937)», *Bidebarrieta* 16: 141-169.

- MANTEROLA, Jose (1880). «Una fiesta euskara», *Euskal-Erria* I, 138-144.
- MURUA URIA, Imanol (2022). «Far West en lengua vasca: el periodismo pionero del semanario vasco-americano *California'ko Eskual Herria* (1893-1898)», *Revista Internacional de Historia de la Comunicación* 18: 142-162.
- «NUESTRA MISIÓN» (1880). *Euskal-Erria* I: 1-4.
- ONAINDIA, Santiago (1973). *Euskal Literatura II. XIX. mendea*. Bilbo: Etor.
- OTAEGI, Klaudio (1880). «Bersolariak Ondarrabian». *Euskal-Erria* I, 111-112.
- (1883). «Ondarribiko euskal-pestak». *Euskal-Erria* II, 236-238.
- (1884). «Guadalupe-ko iturriaren bendizioa», *Euskal-Erria* II, 523-526.
- (1885). Izenbururik gabea, *Euskal-Erria* II, 28-30.
- (1887a). «Guadalupe-ko bidearen festa», *Euskal-Erria* I, 241-244.
- (1887b). «Eskutitz eder bat», *Euskal-Erria* I, 496-497.
- (1890b). «Gernikako arbolari», *Euskal-Erria* I, 171-173.
- PAGOLA, Ines, ed. (1994). *XIX. mende akabuko kontakizunak*. Donostia: Elkar.
- SAINT PIERRE, Jean, *Anxuberro* (1998). *1914eko Gerla Handia*. Bilbo: Ibaizabal.
- SAN MARTIN, Juan (1984). «Jose Manterola, egile eta eragile», *Euskera* 29: 443-448.
- SARRIUGARTE, Iñaki (2010). «Euskarazko lehenengo egunkaria: 36ko gerran Bilbon sorturiko Eguna», *Euskalingua* 17: 36-58.
- UNAMUNO, Miguel (1889). «Un partido de pelota», *Euskal-Erria* I, 301-311.
- URKIZU, Patri (1991). «Aitzin-solasa», in Patri Urkizu eta Xabier Azurmendi (editore), *Klaudio Otaegi olerkaria (1836-1890)*. Lasarte-Oria: Etor: 9-29.
- «URNIETAKO EUSKAL-FESTAK» (1886), *Euskal-Erria* II, 289-293.

